
ANDRZEJ KOTECKI

MARYNARSKA MARTYROLOGIA NA WSCHODZIE. MOKRAWY – CHARKÓW – KOZIELSK – KATYŃ

Działania wojenne w obronie Wybrzeża w 1939 roku rozpoczęły się o świcie 1 września i trwały do dnia kapitulacji ostatniego obszaru niepodległej Polski, czyli Helu w dniu 2 października. Brały w nich udział załogi okrętów oraz oddziały Lądowej Obrony Wybrzeża dowodzone przez płk. Dąbka. Niestety w los żołnierzy wpisane jest również ryzyko klęski – śmierć na polu walki, rany a w obliczu kapitulacji – niewola. Taki los stał się również udziałem obrońców Wybrzeża. Udziałem polskich marynarzy stały się trzy formy: internowanie w Szwecji, niemieckie Oflagi i Stalagi oraz tragedia polskich jeńców na wschodzie.

Zarówno marynarze internowani w Szwecji, jak wzięci do niemieckiej niewoli mogli liczyć na „ludzkie” traktowanie. Niestety udziałem tej trzeciej grupy, czyli polskich jeńców wszystkich szczebli – od admirała do marynarza, którzy trafili do niewoli w ZSRR, jak się już wkrótce miało się okazać los ich był tragiczny. Strona radziecka nie uznawała konwencji genewskich i nie zamierzała jeńców traktować zgodnie z ich zasadami. Tym bardziej, że wartość nadrzędną stanowiła ideologia, a nie humanitaryzm. A ta w odniesieniu do Polaków, szczególnie oficerów i urzędników państwowych (policjantów, strażaków, prawników, pracowników administracji państwowej i samorządowej, leśników) uznawała ich za „polskich panów”, za element obcy ideologicznie i nie rokujący nadziei na reedukację w duchu ideologii proletariatu.

Jeńcy, którzy trafili do niewoli radzieckiej to przede wszystkim kadra i załogi jednostek Flotylli Rzecznej w Pińsku, którym nie udało się połączyć z oddziałami Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” gen. Franciszka Kleberga. Kluczowe informacje na ten temat znajdujemy w dokumencie sporządzonym przez kmdr Witolda Zajączkowskiego, dowódcy Flotylli Rzecznej w Pińsku. Z uwagi na kluczowe decyzje o jakich jest mowa w tym fragmencie, warto go tutaj przytoczyć w całości:

Dzień 17-go września odprawa dowódców:

Przed południem dnia 17-go września przybył do D-cy Flotylli kierownik Ekspozytury Sam. Ref. Inf. Z wiadomością, że wojska sowieckie w nocy przekroczyły granicę i że Baranowicze już zostały zajęte. D-ca Flotylli natychmiast udał się do d-cy grupy Operacyjnej, który nie miał żadnego sprecyzowanego zdania co do tego faktu. Około południa odbyła się odprawa dowódców w m. p. D-cy Grupy Oper., w budynku szkolnym we wsi Horodyszczce.

D-ca Gr. Op. Poinformował zebranych, że nie ma żadnych wiadomości o roli, w jakiej wojska sowieckie wchodziły na nasz teren, że żadnej łączności bądź

Naczelnym Dowództwem, bądź z innymi dowódca grup nie ma i że się zdecydował działać na własną rękę.

Myślą przewodnią D-cy była niemożliwość walczenia na dwa fronty, tym więcej, że cała granica wschodnia na północ od Prypeci została opuszczona przez nasze wojska z wyjątkiem patroli K.O.P'u; że szybkość z jaką wojska sowieckie zajęły Baranowicze wskazuje na intensywną akcję oddziałami zmotoryzowanymi. Niepewność, co do wkroczenia wojsk sowieckich na teren Polski oraz przypuszczenia D-cy Grupy były tak dalekie od rzeczywistości, że jednym z wniosków, który wyciągnął była nawet pomoc Sowietów udzielana nam przeciw Niemcom. W każdym bądź razie, czując się zagrożonym ze wszystkich kierunków D-ca Grupy uważał, że jedyną rozsądną decyzją jest skoncentrowanie rozproszonych oddziałów, wycofanie się do najmniej zagrożonego odcinka i tam przeczekanie, starając się nawiązać kontakt z ewentualnymi sąsiednimi zgrupowaniami naszych wojsk. Rejonem tym, w mniemaniu D-cy Grupy, był zalesiony rejon na południe od linii Pińsk-Kobryń.

Zasadniczą zaś decyzją D-cy grupy było: nadal wojować z Niemcami i unikać starć z wojskami sowieckimi¹.

Tak wyglądała sytuacja militarna. Wydarzenia, które miały miejsce w następnych dniach i stały się udziałem marynarzy, okazały się prologiem do przyszłej tragedii katyńskiej. W kilka dni później w Mokranach został dokonany pierwszy masowy mord na jeńcach. Stał się on udziałem kadry Marynarki Wojennej z Flotylli Rzecznej w Pińsku. Nie wszyscy spieszeni marynarze Flotylli Rzecznej zdążyli dołączyć do Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie”.. Część z nich dołączyła do Korpusu Obrony Pogranicza „Polesie” dowodzonej przez gen. bryg. Wilhelma Orlik-Rückmana. Grupa ta sformowała dwie kolumny marszowe i obrała kierunek na Kamień Koszyrski i Ratno. Ubezpieczenie tyłów powierzono marynarzom. Po krótkim czasie oddział stracił kontakt z siłami głównymi. W trakcie marszu marynarze byli ostrzeliwani przez samoloty radzieckie. W stanie wyczerpania 10 dniowym marszem dotarli w okolice miejscowości Małoryta koło Zabłocia. Przebieg wydarzeń w Mokranach możemy odtworzyć z pewną dozą prawdopodobieństwa jedynie na podstawie relacji świadków. Poniżej zostały zacytowane trzy spośród nich. Pierwsza to wspomnienia mar. Stanisława Bartkiewicza, który był członkiem załogi kanonierki ORP „Zaradna”:

Zobaczyliśmy czołgi sowieckie z białymi flagami. Okazało się, że nie mamy amunicji. Do naszej grupy podszedł oficer i zapytał, czy chcemy dalej walczyć, czy poddać się? Chcemy iść za Bug. Oficer sowiecki odpowiedział, że możliwa jest tylko jedna odpowiedź: poddać się lub walczyć. W tej sytuacji oficerowie Flotylli Rzecznej postanowili poddać się. Dano nam rozkaz oddania broni i stawienia się na zbiórkę. Pomaszerowaliśmy jeszcze pół kilometra do wsi Małoryta. Rosjanie rozkazali, by z grupy wystąpili oficerowie. Naliczyłem ich 42. Podobnie było ze starszymi podoficerami, których było około 90. Dużo wystąpiło podoficerów rezerwy. Natychmiast zabrano im płaszcze, koce i wszelki ekwipunek wojskowy. Popędzono ich drogą w kierunku północno-wschodnim.

¹ *Ostatnia Wachta – Mokran, Katyń, Charków...*; praca zbiorowa pod red. J. Przybylskiego; Dowództwo Marynarki Wojennej – Muzeum Marynarki Wojennej, Gdynia 2000, s. 31-32.

Po jakimś czasie usłyszeliśmy starzały. Pytaliśmy oficerów sowieckich, czy to znów jakiś polski oddział broni się. W odpowiedzi usłyszeliśmy: To wasze pany rozstrzeliwane są w lesie w Mokranach².

A oto relacja na temat tych wydarzeń mata Twaróga z załogi statku uzbrojonego „Admirał Sierpinek”:

Po sformowaniu jeńców w czwórki, a było nas ok. 200 z oficerami na czele, skierowaliśmy się do miejscowości Małoryta, gdzie doszliśmy późną nocą. Nadzór nad nami miało kilku czerwonooarmistów, a do pomocy mieli miejscowych młodych chłopców z czerwonymi opaskami. Zwali ich partyzantami. Ci ostatni byli bardzo agresywni w stosunku do tych marynarzy, którzy podczas marszu nie nadążali. Po prostu do nich strzelali³.

Trzecia relacja potwierdzająca tragiczne wydarzenia tej wrześnieowej nocy pochodzi od ówczesnej mieszkanki Mokran, Antoniny Rayskiej:

Oczywiście nikt z nas nie był na miejscu zbrodni. Wiemy tylko od naszych fernali, że było 18 oficerów, 17 pochowano w jednym grobie a jeden oficer został zakopany o jakieś 100 m dalej. Nie wiem jednak dlaczego. Może chciał uciekać⁴?

Z oddziału została wydzielona grupa 30 oficerów oraz podoficerów i umieszczona w szkole. O planie ich rozstrzelania świadczy fakt, że zostali pozbawieni mundurów. Z nieznanых powodów rozkaz został zmieniony i przeprowadzono ponowną selekcję, na podstawie nieznanых kryteriów. Ich pozostawienie w Mokranach było dla nich wyrokiem śmierci. Listę pomordowanych możemy dziś ustalić jedynie na zasadzie prawdopodobieństwa i nie ma pewności, czy są to wszystkie nazwiska. Na chwilę obecną lista ta obejmuje 15 nazwisk: st. bosman Albo Bolesław – z-ca kapelmistrza orkiestry Flotylli Rzecznej MW; chor. mar. Chabałowski Bolesław – p.o. oficer-mechanik III Dywizjonu Bojowego Flotylli Rzecznej MW; bosman Deczer Gabriel – solista orkiestry Flotylli Rzecznej MW; bosman Jarczyński Mieczysław – podoficer artylerii monitora ORP „Warszawa”; bosman Kwinciński Władysław – kierownik maszyn statku bojowego „Generał Szeptycki”; bosman Lis Józef – dowódca kanonierki „Zaradna”; por. mar. May Jan – d-ca monitora ORP „Warszawa”; st. bosman Mendyka Roman – bosman okrętowy uzbrojonego statku sztabowego „Admirał Sierpinek”; st. bosman Radziejewski Marian – kierownik radiostacji uzbrojonego statku sztabowego „Admirał Sierpinek”; kpt. art. Rutyński-Roth Bogusław – oficer artylerii III Dywizjonu Bojowego Flotylli Rzecznej MW; st. bosman Sęk Stanisław – p. o. oficer-mechanik II Dywizjonu Bojowego Flotylli Rzecznej MW⁵; chor. mar. Szefer Ludwik – p. o. oficer-mechanik I Dywizjonu Bojowego Flotylli Rzecznej MW; st. bosman Szwarz Waclaw – kierownik kancelarii sztabu Flotylli Rzecznej MW; st. bosman Tomaszewski

² *Ostatnia Wachta...*, op. cit. s. 38.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, co do ilości zamordowanych na miejscu w Mokranach występują liczne kontrowersje.

⁵ U J. Pertka występuje również jako Bąk ze znakiem?; J. Pertek, *Mała flota wielka duchem*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1989, s. 537.

Julian – kapelmistrz orkiestry Flotylli Rzeczej MW; kpt. mar. w st. pocz. Zahorański-Kisiel Arkadiusz – 26 IX 1939 r. (?).

Na terenach wschodnich Rzeczypospolitej znaleźli się również marynarze, którzy pod dowództwem kontradmirała Czernickiego, Szefa Służb Kierownictwa Marynarki Wojennej wyruszyli z Warszawy do Pińska pociągiem ewakuacyjnym Kierownictwa Marynarki Wojennej. W pociągu znaleźli się oficerowie i personel Kierownictwa Marynarki Wojennej wraz z rodzinami. Z Warszawy pociąg wyruszył 5 września w kierunku Siedlec i Brześcia. Stacją docelową był Pińsk, do którego dotarł po dwóch dniach. 12 września, na rozkaz kontradmirała Jerzego Świrskiego pociąg wyruszył na południe, by następnego dnia dotrzeć do Brodów. W wyniku bombardowań i zniszczenia linii kolejowej zaszła konieczność porzucenia tego środka transportu. W tej sytuacji kadm. Czernicki zarządził dalszą ewakuację w kierunku na Dereżne, do którego poszczególne grupy docierały w ciągu 17 i 18 września. Tutaj też dotarła do nich wiadomość o wkroczeniu do Polski Armii Czerwonej. W dniu 22 września do Dereżnego przybyło trzech oficerów radzieckich. Po rozmowie z nimi kadm. Czernicki wydał rozkaz złożenia broni. Jeszcze tego samego dnia część personelu KMW z komendantem pociągu ewakuacyjnego na czele i kmdr Wacławem Żejmą została wywieziona do Równego a stamtąd do Szepletówki. Ich szlak tułaczki wiódł do Talicy. Stamtąd kadm. Czernicki wraz z grupą 12 oficerów został wywieziony do Kozielska, gdzie dotarli 12 listopada 1939 r. W obozie tym przebywało łącznie 27 oficerów Marynarki Wojennej. Z tej grupy przeżyło tylko trzech i oni ostatecznie dotarli do Wielkiej Brytanii, by w szeregach Polskiej Marynarki Wojennej dosłużyć do końca wojny. Byli to kmdr inż. Wacław Żejma, kmdr Stanisław Dzienisiewicz i kpt. mar. Julian Ginsbert. Pozostali w obozie oficerowie między 3 kwietnia a 12 maja 1940 r. zostali zamordowani w lesie katyńskim. Kontradmirał Czernicki z obozu został wywieziony 10 lub 11 maja 1940 r. W czasie prowadzonych prac dehumanizacyjnych nie udało się zidentyfikować jego zwłok. Jak się przypuszcza, jego szczątki mogą spoczywać w grobie nr 8, który nie został w całości przebadany⁶.

Na podstawie zachowanych dokumentów, udało się ustalić nazwiska 78 oficerów Marynarki Wojennej zamordowanych w Mokranach, Charkowie, Katyniu i innych miejscowościach Związku Radzieckiego. W tej liczbie znalazło się dwóch admirałów. Obok wymienionego już tutaj kadm. Czernickiego, na liście tej znalazł się kadm. inż. w stanie spocz. Tomasz Nejman. W 1939 r. został on aresztowany w rodzinnym Wilnie i osadzony w więzieniu w Mińsku Białoruskim. Według jednych źródeł tam też został zamęczony w maju 1940 r. Według innych (m. in. Zbigniewa Machalińskiego) został wywieziony w głąb ZSRR i zamęczony w 1942 r. w nieznanym miejscu.

Pomordowani na wschodzie – Charków, Katyń – Charków

Kpt. mar. Bończak Bronisław; ppor. mar. rez. Czyż Adam – Lista Starobielska nr 3685; por. mar. rez. Genzel Mikołaj; por. mar. rez. Hagmajer Bolesław Andrzej – IV 1940; kpt. mar. inż. w st. spocz. Hubert Witold – 1940 r.; kpt. art. Jasik Władysław – IV/V 1940 r.; ppłk Lambert Feliks – IV/V 1940 r.; kpt. mar. Lubicz-Sierkuczewski Mieczysław – lista NKWD poz. 3017; por.

⁶ *Ostatnia Wachta...* op. cit., s. 9-14; *Kontradmirał Xawery Stanisław Czernicki*; praca zbiorowa pod red. Jerzego Przybylskiego; *Dowództwo Marynarki Wojennej – Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni*, Gdynia 2002, s. 16-18.

mar. rez. Maltze Stanisław – IV 1940, nr zwłok 1604; por. mar. Marciniowski Janusz Julian – IV 1940; por. mar. rez. Murza-Murzicz Bej Stefan – IV/V 1940; ppłk. dypl. Inż. Pakowski-Bosak Zenon – IV/V 1940 r.; ppor. mar. Podczaski-Rola Janusz Walenty – IV 1940; ppor. mar. Sawiński Stanisław – IV/V 1940; mjr sap. Szpinko Waclaw – IV/V 1940; kpt. mar. w st. spocz. Taube Karol Michał – IV/V 1940, lista wywozowa nr 41/3 z IV 1940 poz. 225.

Katyń

kmdr inż. Czernicki Ksawery Stanisław – lista wywozowa nr 059/1 V 1940; kpt. mar. w st. spocz. Duracz Tomasz – nr zwłok 2128; kpt. mar. inż. rez. Finger Edwin Marian Wiktor – lista wywozowa z 2 IV 1940 r.; chor. mar. Gargul Stanisław – nr zwłok 36; kmdr ppor. inż. w st. spocz. – Głogowski Waclaw Leon – nr zwłok 1953; por. mar. pil. Godek Stanisław; por. mar. w st. spocz. Graniczny Józef – lista wywozowa z 3 IV 1940 r.; kapt. mar. Grudniewicz Idzi Stefan – lista wywozowa nr 032/1 z 14 IV 1940 r., nr zwłok 1308; kpt. mar. Jodkowski Edmund – IV/V 1940 r.; kpt. mar. Jóźwikiewicz Eugeniusz Przybysław – lista wywozowa z 12 IV 1940 r., nr zwłok 2244; kmdr ppor. rez. Kaczyński Wiktor – 9 IV 1940, nr zwłok 1550; kmdr por. rez. Kamieński Stanisław Józef – IV 1940, lista wywozowa 3 IV 1940 r., nr zwłok 460; kpt. mar. Karge Tadeusz Aleksander – 4 IV 1940, nr zwłok 3522; kpt. mar. Kierkus Jan Stanisław – IV/V 1940; kpt. mar. w st. spocz. Kitlas Wincenty – lista wywozowa nr 032/1 z 14 IV 1940, nr zwłok 3112; kpt. mar. w st. spocz. Kuzio Rudolf Stanisław – lista wywozowa nr 36/3 z 16 IV 1940 r., nr zwłok 876; por. mar. rez. Laskowski Izidor; kpt. mar. inż. rez. Lipka-Nałęcz Jan Tadeusz – 2 IV 1940, lista wywozowa z 2 IV 1940, nr zwłok 2276; kpt. mar. pilot Lubinkowski Bronisław Józef – 2 IV 1940, lista niemieckich ekshumacji nr 2261; kpt. mar. Małuszyński Narcyz – 16 IV 1940, lista wywozowa nr 036/04, nr zwłok 869; kpt. mar. Marzecki Andrzej – 4 IV 1940; kmdr Moszczeński Leonard – IV 1940, lista wywozowa nr 032/1 z 14 IV 1940; kpt. mar. inż. Mroziak Alojzy – IV 1940, lista wywozowa nr 032/1 z 14 IV 1940; por. mar. rez. Musielewicz Tomasz – IV/V 1940; kpt. mar. Muszyński Tadeusz Józef – IV/V 1940; kpt. mar. inż. – Niemirski Michał Tadeusz – IV 1940, lista wywozowa nr 017/9 z IV 1940 r.; por. mar. rez. Niezabitowski Gotfryd – 14 IV 1940, lista wywozowa nr 032/2 z 14 IV 1940 r., nr zwłok 3154; por. mar. rez. Paciorkowski Stanisław Józef – IV 1940, lista wywozowa nr 022/2 z 9 IV 1940 r., nr zwłok 4032; kmdr dypl. inż. Pawlikowski Ludwik Franciszek – IV 1940, lista wywozowa nr 029/1 z 13 IV 1940 r., nr zwłok 43; kpt. mar. w st. spocz. Pieńkowski Roman Bolesław – IV/V 1940, nr zwłok 3658; ppor. mar. inż. rez. Politur Fryderyk – IV/V 1940, lista wywozowa nr 052/1 z 27 IV 1940, nr zwłok 3925; por. mar. w st. spocz. Popiel Alfred – IV/V 1940, lista wywozowa nr 052/3 z IV 1940 r., nr zwłok 2502; kpt. mar. Porydzaj Bolesław Mikołaj – IV, V 1940; kmdr ppor. Pufhal Roman – 17 IV 1940, lista wywozowa nr 036/1 z 17 IV 1940 r.; kpt. mar. w st. spocz. Rojek Edward – IV 1940, lista wywozowa 17/2 z IV 1940, nr zwłok 1654; kmdr por. inż. Sadowski Aleksander Juliusz – IV 1940, lista wywozowa nr 015/2 z IV 1940, nr zwłok 4047; por. mar. w st. spocz. Siekierski Edward – IV/V 1940, lista wywozowa nr 052/2 z IV 1940 r.; mjr art. Siekierzyński Kazimierz – IV 1940, lista wywozowa z 2 IV 1940 r.; por. mar. rez.? Sikorki; kmdr por. w st. spocz. Sokołowski Bolesław – IV/V 1940; kmdr ppor.

w st. spocz. Staszkievicz Włodzimierz – IV 1940, lista wywozowa nr 15/2 z 14 IV 1940 r.; por. w st. spocz. Stiebal Jan Bolesław – IV 1940, lista wywozowa nr 17/3 z IV 1940; pt. mar. rez. Sułkowski Henryk – IV 1940; mjr lek. w st. spocz. Szymkiewicz Zygmunt – IV/V 1940, lista wywozowa nr 017/2 z IV 1940; ppłk Wiśniewski Artur Saturnin Adam – IV/V 1940, nr listy wywozowej nr 017/2 z IV 1940, nr zwłok 45; por. mar. rez. Wojciechowski Maksymilian – IV/V 1940; ppor. por. mar. rez. Wojciechowski Zygmunt Nikodem – IV 1940, lista wywozowa nr 014 z 4 kwietnia 1940, nr zwłok 3403; ppor. mar. rez. – Wykowski Mirosław – 15 IV 1940 r., lista wywozowa nr 20/3 z 13 IV 1940.

Pomordowani na wschodzie – inne miejsca

Mar. Bock Ryszard – 1940 Starobielsk; kmdr. Borowski Michał Aleksander – 23 XII 1939 Wilno – Antoko; kmdr ppor. w st. spocz. Brodowski Bohdan – 1939 miejsce?; bosman Chmielewski Wincenty – X 1940 (?) obwód Archangielski nad Peczorą; pchr. mar. Cyżewski Wincenty – 2 II 1943 Nowomalina koło Ostroga nad Horyniem; bosman Górski imię? – 1940 r. Abisia, Komi ZSRR; por. mar. rez. Graniczny Józef – data i miejsce nieznane 1940 ZSRR; mar. Horoszczka Tadeusz – 1 X 1942 Brześć nad Bugiem; ppłk. Art. Klewszczyński Włodzimierz – po wkroczeniu wojsk radzieckich zaginął bez wieści; kpt. mar. rez. Kossowski Romuald Apolinary – po wkroczeniu wojsk radzieckich zaginął bez wieści; bosman Krijaczek (imię?) – 1940 r., Abisa, Komi ZSRR; kpt. mar. lek. Kozłowski Władysław – po wkroczeniu wojsk radzieckich zaginął bez wieści; por. mar. rez. Kulesza Edward – po wkroczeniu wojsk radzieckich zaginął bez wieści; bosman Lewandowski Władysław – I 1941 obwód Archangielski; mar. Małek (imię?) – data i miejsce? obwód Archangielski; bosman Marczewski Bogusław – data? nad Peczorą obwód Archangielski; kontradmirał w st. spocz. Nejman Tomasz – 1942? miejsce?; por. rez. Stempiewski (imię?) – III 1940? Uchta, Komi ZSRR; bosman Tomicki Zygmunt – data? Kotłas, obwód Archangielski; bosmat Zacharczuk Michał – II 1943? Mińsk na Białorusi; bosman Sielicki Roman – 3 I 1942, grób w miejscowości Kotłubanka; kmdr ppor. Witkowski Bronisław – po wkroczeniu wojsk radzieckich zaginął bez wieści; kmdr ppor. w st. spocz. Wojnicz Wiktor – zamęczony w więzieniu w Kijowie, IV 1940.